

Rätt att göra, rätt att få?

Det antas att de mänskliga rättigheterna emanerar från franska revolutionen. Men är det verkligen samma rättigheter? frågar sig Nils Granberg.

50 år har gått sen FN antog sin rättighetsdeklaration i 30 artiklar och innevarande år har förklarats vara dessa mänskliga rättigheters. Deklarationen är märklig och utformad av representanter för de stormakter som gick segrande ur andra världskriget och gav sig permanent säte i FN:s styrande säkerhetsråd.

Värdeseminarier 9

Vad är det för värden som fastslås, varifrån kommer de och på vilken grundval vilar de? Flera av artiklarna är hämtade från 1700-talets två stora rättighetsförklaringar: Den nordamerikanska oavhängighetsförklaringen från den 4 juli 1776 och den franska revolutionens första deklaration om de mänskliga och medborgerliga rättigheterna, antagen av Nationalförsamlingen den 26 augusti 1789.

Det gäller exempelvis första artikelns ord om att "alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter". Oavhängighetsförklaringen påstår att "alla människor är skapade jämlika, att de är utrustade av sin Skapare med vissa oförtryteliga rättigheter", i den lätt avkristnade franska versionen konstateras att "människorna föds och förblir fria och till sina rättigheter jämlika".

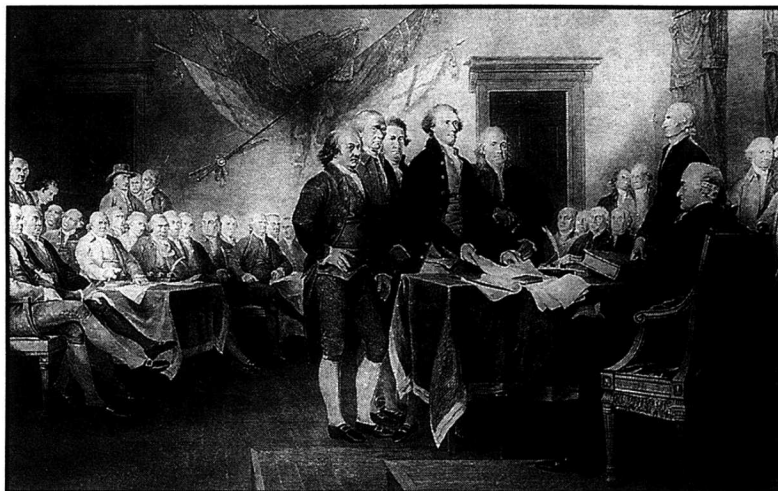
Självmedvetna borgare

Såväl de amerikanska som franska författingsfäderna representerade en självmedveten och växande borgarklass som gjort uppror mot tyrannen. De underkände det brittiska parlamentets och den franska monarkins tal om traditionens och bördens rätt. De talade om *alla* människors rätt, de såg sina intressen och rättigheter som mänsklighetens.

Den franska nationalförsamlingen röstade igenom deklarationens 17 artiklar, som strikt och kyligt slog fast likhet inför lagen, rätt till ämbeten, åsiktsfrihet och tryckfrihet. Endast i sista artikeln anslogs ett religiöst tonfall, då rätten till egendom omnämndes som en "okränkbar och helig rättighet". Denna senare rättighet var bottenplattan för alla andra fri- och rättigheter. Endast de med egendom (jord, fastigheter) ägde rösträtt. För säte i nationalförsamlingen krävdes betydande förmögenhet. Liknande in-skränkningar fanns i USA och i övriga Europa. Rösträtten avsåg en i antal räknat obetydlig minoritet av befolkningen. Så var förhållandet också i Sverige en bit in på 1900-talet.

Varför då tala om *alla* människors lika rätt och jämlikhet? Det vore enkelt att påstå att tillsynarna blott avsåg formell jämlikhet och lika rätt inför lagen, att de blott bekräftade och utgick från rådande egendomsförhållanden. Men tonläget är för högstämt, författingsfäderna ville något mer.

De härledde sin makt ur högre principer och lagar som människorna inte rådde över, blott hade

Gravur av Waterman L Ormsby efter målning av John Trumbull. Foto: Library of Congress

Vi anser följande sanningar självklara, att alla människor är skapade jämlika; att de är utrustade av sin Skapare med vissa oförtryteliga rättigheter, däribland rätten till liv, frihet och till att eftersträva lycka; att dessa rättigheter säkras genom att människorna inrättar en styrelse, vars makt bygger på de styrdas samtycke; att närhelst någon form av styrelse blir till skada för dessa ändamål, det är folkets rätt att ändra eller upphäva den och ersätta den med ett nytt styrelseskick, grundat på dessa principer, och att bygga upp dess makt på det sätt som tycks dem bäst ägnat att främja trygghet och lycka.

– Declaration of Independence, 4 juli 1776.

att upptäcka och därefter tillämpa. De mänskliga fri- och rättigheterna sades vara inskrivna i naturen. En högsta lagstiftare, Gud eller Naturen själv, hade utfärdat dem. Denna naturrättsliga tanke har rötter i medeltiden. Men föregångarnas strikt kristna naturrätt (med fursten av Guds nåde) anlägger i det sena 1700-talet en enkel svart bergerlig dräkt.

Självfallet handlar det i bägge fallen om ett egenintresse, ett klas-sintresse i förklädning. Men att 1789 års författingsfäder talade i eget intresse utesluter inte att deras deklaration var frigörande och nyttig för samhället som helhet. Medborgaren trädde i undersåtens ställe, myndig och fri att inom klart angivna ramar handla och utträta något. Rätten att göra var kärnan. Och den frilades genom att det kvävande, finmaskigt vertikala feodala system som reglerade förhållandet mellan överhet och klient/undersäte skars bort

Kärnan är en annan

Att ord och tonfall från 1776 och 1789 har levt vidare i FN:s deklaration innebär inte att kärnan är densamma. Rätten att störta en regering som inte tjänar medborgarna, en central tanke i tidig liberalism och baserad på föreställningen om samhällskontraktet, har fimpats. I stället förutsätts passiva medborgare, vilka tilldelas specificerade formella rättigheter, sällan faktiska, vanligen fiktiva.

FN bjuder således på allas rätt till arbete och fritid, välfärd och anständig ekonomisk standard, allmän rösträtt, fri äktenskapsbildning, skydd för kärnfamiljen, kostnadsfri undervisning, nationalitet, yttrande- och åsiktsfrihet utan hänsyn till gränser, lika lön för lika arbete, egendom, trygghet i händelse av arbetslöshet, sjukdom och

ålderdom, rätt att ta del av det kulturella livet och njuta av konsten och så vidare i en utdragen katalogaria.

Det är inte till medborgare rättighetsdeklarationen talar, utan till klienter. Friheten att *göra* har bytts ut mot friheten att *få*. Rätt och frihet är inget man släss för och reglerar sinsemellan, det tilldelas man uppifrån. Rätten att få bygger på en fiktion: att folk bjuds på rättigheter av en generös ledning. Budskapet lyder: Makten vill dig väl. Den enkla sanningen att varje rättighet är betald av dem som nyttjar den förtigs. Ekonomin, grundbulten i varje samhälle, opereras bort. Således: inga nådegåvor,

men det framställs så, det är den fiktionen som upprätthålls.

I nådegåvornas värld rymms inte konflikter, motsättningar. Det är den bästa av världar. Där råder fred, frihet, lycka och välstånd åtminstone på det formella planet och det är vad makten eftersträvar. Av undersäten krävs ingen aktivitet, allt är redan endera givet eller utlovat. Rättighetskataloger av FN:s slag riktar sig mot medborgarens rätt att *göra*.

Parentetiskt: För 50 år sen ansåg deklarationen att undersättningen också skulle gälla länder. Mänskliga rättigheter sades gälla "såväl bland folken i medlemsstaterna som bland folken i områden under

deras överhöghet". Det är de brittiska, franska och portugisiska kolonialväldena som åsyftas. Kolonialismens rätt betar fredligt vid folkens rätt till frihet och nationellt oberoende fast dessa rättigheter utesluter varandra, vilket de påföljande årtionden visade.

Att djupa motsättningar är inbyggda i katalogen är givet, det behövs inte ordas om. Intressanta-re är rörelseriktningen, tendensen i medlemsländerna att frånga och urholka tidigare praktiserade rättigheter. Tredje generationens invandrare i Tyskland är i dag hotade vad gäller nationalitet. Sen några år talar mycket om det tyska blodet. I Frankrike blev fordom andra generationens invandrare fransmän utan vidare, idag ansöks, beviljas eller avslås medborgarskap för dem.

Lagar mot friheten

Arbetslösheten i Europa är hög och kronisk och ersättningsnivåerna vid arbetslöshet och sjukdom i fallande. Rättssäkerheten i exempelvis Sverige luckras upp genom märkliga lagar som i ena fallet öppnar för ingripanden i privatlivet och hemmet (otillåten litteratur), i andra upphäver åsikts- och tryckfriheten (förbud mot "extrema" politiska åsikter). Det är lagar rikade mot de fri- och rättigheter som formellt garanterar medborgarskapet som sådant.

Det här är vardagsmat, varje medborgare känner till det. Ända ska det under detta de mänskliga rättigheternas år talas högtidligt i parlament och media om okränkbara värden. Det är farligt: Att hålla fram en icke existerande verklighet som verklig öppnar för en politisk reaktion som med utgångspunkt i den faktiska världen kan gjuta kraft i fördomar och föreställningar som deklarationen tar avstånd från. Mellankrigstidens diktaturer i Tyskland och Italien vann folkligt stöd inte minst för att dess ledare punkterade en humanistisk retorik och i stället utgick från ett faktiskt socialt nödläge. Särskilt som makten lovat att avskaffa nöden.

NILS GRANBERG

